

.....
праця.-С. 388; 15. Поточний архів відділу реєстрації актів цивільного стану Чечельницького районного управління юстиції; 16. Архів Чечельницького районного управління статистики. 17. Лукин В., Соколова А., Хаимович Б. Вказана праця. – С. 388; 18. Архів Чечельницького районного управління статистики.

О.А. Бакалець

ГРОШОВИЙ ОБІГ НА ПОДІЛЛІ В XVII –XVIII СТ. (ЗА СКАРБОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ 1844- 2005 РР.)

Поділля у XVII – XVIII ст. було важливим об'єктом зазіхань з боку Речі Посполитої, Кримського ханства, Туреччини та Російської імперії. Лише внаслідок Визвольної війни українців проти Польщі під керівництвом Б. Хмельницького Поділля у 1648 – 1667 рр. стало складовою частиною незалежної української гетьманської держави – Війська Запорозького. Полково-сотенна система Гетьманщини поширилася і на східне Поділля, де було створено Брацлавський та Кальницький полки. Під час складання “Реєстру Війська Запорозького 1649 року” до Брацлавського полку було вписано 2655 місцевих козаків, селян та міщан, що становило 6,56% всього складу Реєстру. Полковником Брацлавського полку у Реєстрі названо Данила Нечая, який керував 22 сотнями. Кальницький (пізніше Вінницький) полк був заснований на початку Великого повстання 1648 р. Він призначався для перекриття Чорного шляху на випадок можливих вторгнень з боку Кримського ханства, захисту від військ Речі Посполитої та для охорони переправ через Південний Буг. До Кальницького полку було вписано 2050 козаків, що становило 5,06% всього складу Реєстру. До полку було вписано весь склад Животівського та Подільського полків. Полковником Кальницького полку в Реєстрі названо Івана Федоренка. Полк складався із 19 сотень¹.

За часів Руїни, з 1672 до 1799 р., подоляни насильно стали підданими Османської імперії, а із 1713 р. Поділля знову на півстоліття потрапило до рук жорстоких польських шляхтичів та магнатів.

Голод, епідемії інфекційних хвороб, татарські набіги, криваві міжусобні війни призвели до погіршення економіки краю, купівельної спроможності населення, занепаду землеробства, ремесел, промислів, внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Пошуки більш спокійного і безпечного життя в Слобожанщині чи в Лівобережжі, війни та економічна нестабільність спричинили скорочення населення Поділля, сприяли накопиченню грошей у вигляді скарбів.

Хранителі старовини, працівники музеїв, відомі нумізмати вже з середини XIX ст. розуміли значення монетного скарбу як цілісного комплексу, що є немов моментальним знімком грошового обігу у конкретній місцевості на момент його приховування. За півтора століття українською історичною наукою зафіксовано близько 1,5 тис. скарбів монет XVII - XVIII ст., про склад яких є більш-менш повна інформація. Будь-який скарб монет чи знайдена окрема монета є неоціненною знахідкою для науки². Що стосується вивчення та систематизації скарбового матеріалу XVII – XVIII ст., знайденого на території Поділля, то можна лише зауважити те, що спеціальної фундаментальної наукової статі чи праці поки що немає. В другій половині XIX ст. під керівництвом Є. Сицинського на Поділлі була проведена колосальна дослідницька робота по виявленню та фіксації давніх стоянок первісних людей, матеріальних пам'яток різних історичних періодів, а також скарбів монет та цінних речей. У 1901 р. у Москві він видрукував працю «Праці одинадцятого археологічного з'їзду у Києві 1899 р.». Складена Є.Сицинським археографічна карта Подільської губернії характеризує географію розміщення скарбів, серед яких зафіксовано 78 скарбів монет XVII–XVIII ст., але без детального аналізу скарбового матеріалу³. Деякі аспекти грошового господарства, обігу та лічби монет на Поділлі у період пізнього феодалізму зустрічаються у працях відомого українського нумізмата М.Котляра. Окремі розвідки про подільські скарби з'являються на шпальтах періодичних та фахових видань.

Автор статті використав ряд актових описів скарбів, які зберігаються у Вінницькому обласному краєзнавчому та Кам'янець-Подільському історичному музеях. Цікавий нумізматичний матеріал про грошовий обіг у XVII-XVIII ст. в Барському старостві містить приватна колекція монет жителів м.Бар П.І.Січенка, зібраних за останні 20-25 років із окремих монет, знайдених на території м. Бару та Барського району Вінницької області, та О.Т.Леська з с.м.т.Сатанова Городоцького району Хмельницької області.

У колекції П.І.Січенка – 15 срібних талерів XVII ст. різної якості та збереження (коронний талер Сигізмунда III із зображенням портрета короля – на реверсі та корони з гербом Речі Посполитої; срібний талер Брабанту 1617 р., вагою 28 г, гурт гладкий; левковий талер Нідерландів вагою 24 г, із зображенням на аверсі крокуючого лева, а на реверсі – воїна; талер Брауншвейга 1628

р. вагою 28 г. На аверсі монети зображено багатоскладний герб Брауншвейга, на реверсі – велетня, що вириває з корінням столітню ялину).

Срібні західноєвропейські талери із колекції П.І. Січенка знайдені на території м. Бар та Барського району Вінницької області.

В колекції зібрано 13 ортів, з яких 4 – коронних 1621, 1622, 1623, 1624 рр. і 5 ортів м.Гданська 1619, 1623, 1624, 1625, 1626 рр. Сигізмунда III (1587-1632); 3 пруських орти 1621, 1622, 1623 рр. Георга Вільгельма (1619-1640); польський орт 1788р. Станіслава Августа (1764-1795). В зібранні є 3 шостаки 1757, 1766, 1787 рр. Августа III (1733-1763) та Станіслава Августа, 3 трояки Сигізмунда III 1590, 1617 рр. і 1616 р. Іоана Георга (Саксонія), 3 тимфи 1663 р. Яна II Казимира. Найбільше в колекції півтораків Польщі (15 шт.) і драйпелькерів (1,5 гроша) Німеччини – міст Ельбенга (1624р.), Бранденбурга (1622 і 1624рр.), Шаумбурга 1602 р., півтораки Австрії, Угорщини, Курляндії, празький грош 1510 р. Вацлава II, обрізаний під півторак (2 г). Серед 6 грошовиків є: гданський грош 1626 р. (0,95 г), 1632 р. (0,8 г), польські гроші Сигізмунда III: 1610 р. (1,6 г), 1611 р. (1,5 г), 1613 р. (1,6 г). У колекції П.І.Січенка також є 8 срібних півгрошів Сигізмунда I Августа (1506-1548) і Сигізмунда II Августа (1545-1572): 1509 р. (1,05 г), 1518 р. (1,05 г), 1519 р. (0,95 г), 1523 р. (1,1 г), 1550 р. (1 г), 1556 р. (1,1 г), 1558 р. (1,1 г), 1561 р. (1,09 г).

Дані знахідки окремих монет в Барському районі переконливо доводять, що у грошовому обігу кінця XVI-XVII ст. переважала в основному срібні дрібні (півгроші, гроші, півторагрошовики, трояки) та середні монети – орти, тимфи, шостаки. Лише невелику частку колекції складають срібні талери країн Європи та зовсім відсутні півталери.

На початку XVII ст. Україна, важливою частиною якої було Поділля у складі Подільського та Брацлавського воєводства, входила до складу Речі Посполитої. Тут розвивалися землеробство, тваринництво, гуральництво, різноманітні ремесла, міста та торгівля. За підрахунками істориків, зокрема І.П.Мельничука, протягом XV-XVIII ст. Магдебурзьким правом користувалися 52 міста та містечка Поділля. В середині XVII ст. лише в межах сучасної Вінниччини було 10 таких міст: Хмільник (1448), Бар (1538-1540), Ялтушків (1548), Уланів (1552), Шаргород (1588), Брацлав (1569), Літин (1578), Немирів (1581), Копайгород (1624), Вінниця (1640)⁴. Найбільш укріпленими та економічно розвинутими містами Західного Поділля були Кам'янець-Подільський, Меджибіж, Красилів, Старокостянтинів, Стара Синява, Сатанів, Проскурів. У містах періодично відбувалися торги, торжки та ярмарки, що сприяло розвитку товарно-грошових відносин та розширенню економічних зв'язків із Лівобережжям, Запорізькою Січчю, Галичиною, Волинню, Молдавією, Польщею та Литвою. Внутрішня торгівля в другій половині XVII-XVIII ст., незважаючи на роз'єднаність українських земель, була досить динамічною. Тривав процес формування національного ринку.

Утворення Української гетьманської держави на чолі з Б.Хмельницьким відкрило широкі перспективи для розвитку економіки, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, в тому числі і на частині Поділля, яке в період між 1648-1667 рр. входило до складу Гетьманщини⁵. На грошовому ринку в цей час панували західноєвропейські, литовські та польські срібні і золоті монети, переважно талери та його фракції. Найбільш динамічним періодом карбування монет в Речі Посполитій був період правління Сигізмунда III Вази – короля Польщі, Литви (1587-1632) та Швеції (1592-1599). У цей час карбували п'ять видів срібних монет: талери (28-29 г), півталери (14 г), трояки (3 гроші), гроші й шеляги (соліди), які дорівнювали 1/3 гроша. Із 1580 р. розпочався випуск шостаків (6 грошів), півгрошів (½ гроша) і денаріїв (1/10 гроша).

На початку XVII ст. у грошовому господарстві Поділля панівне становище посіли гроші, півгроші і соліди. Про це яскраво свідчить великий скарб срібних монет XVI ст., знайдений у 1976 р. в с. Івча Літинського району Вінницької області під час земляних робіт на глибині 2,7 м. У скарбі, який нараховує 2447 монет, переважали півгроші та гроші Великого князівства Литовського, Польщі та Пруссії.

Найдавніша монета скарбу – срібний півгріш 1501 р. польського короля Яна Ольбрахта (1492-1501), найновіша – гріш 1539 р. пруського короля Альберта II (1525-1568) (Пруссія – лен Польщі). На першому місці в скарбі стоять монети Польщі - 1156 півгрошів Сигізмунда I (1150 шт.), Владислава II (6 шт.) та 19 грошів Сигізмунда I Старого (1506-1548). Велике князівство Литовське представлене 835 півгрошами Олександра Ягеллончика (1501-1506) та 6 грошима 1506, 1535 та 1536 рр. карбування. В скарбі наявні 186 пруських грошів 1527-1539 рр. випуску та 1 солід 1529 р. І лише 1 монета – півгріш 1526 р. короля Людовіка II представляє Священну Римську імперію. В скарбі також наявний 31 півгріш, написи на яких сильно стерті, що свідчить про інтенсивне їх використання на грошовому ринку⁶. З 1581 р. випускалися польські шеляги, символом яких була літера S (від

Наукові записки

латинської solidus). Багато шелягів карбувалися у 1621-1665 рр. в прибалтійських володіннях Швеції, переважно на монетному дворі у м. Ризі. Маса цих монет складала 0,53 г срібла 0,50-ї проби. Маса нідерландського шеляга 1600 р. складала 5,27 г (3,07 г чистого срібла), яка в 1680-1734 рр. падає до 4,85 г (2,83 г чистого срібла). Срібний гріш тривалий час був основною повсякденною грошовою одиницею на грошовому ринку Правобережжя.

У 1596 р. ціна одного золотого дуката (3,5 г золота) становила 56 срібних грошів, а талера – 35 грошів⁸. Гроші литовського карбування були кращими від польських за якістю: 8 литовських грошів за кількістю монетного срібла відповідали 10 польським. Литовська копа, яка довгий час на Поділлі була лічильною одиницею, дорівнювала 60 грошам, або 600 литовським денаріям чи 75 польським грошам, польська копа = 60 польським грошів. Литовський гріш = 10 денаріям, польський гріш = 2 півгрошам або 3 солідам. В Україні солід частіше називали шелягом, гроші – осьмаками, оскільки вони дорівнювали 8 литовським денаріям⁹.

У першій половині XVII ст. в Європі панувала економічна криза, спричинена зміною вартості срібла щодо золота і Тридцятилітньою війною. В той час кращі монети вивозили з Польщі за кордон, а для внутрішніх потреб високопробних монет не вистачало. У 1621 р. Швеція відібрала у Речі Посполитої Ригу і розпочала там власне карбування. У 1628-1634 рр. шведський уряд, захопивши у Речі Посполитої Ельблонг, карбував монети, з яких у подільських скарбах можна зустріти драйпелькери і соліди, рідше потрійні гроші й гроші. Крім польських, литовських, монет прибалтійських володінь Швеції, на подільських торгах, базарах та ярмарках перебували талери та дрібні срібні монети Бранденбурзько-Пруської держави, Угорщини, Австрії, Голландії, Іспанських Нідерландів та окремих німецьких земель. Дуже незначну роль в грошовому обігу Поділля досліджуваного періоду відігравали російські срібні та мідні монети.

В 40–50-х рр. XVII ст. на українських землях широкого розповсюдження набули срібні талери та золоті дукати (угорські, голландські, іспанські, італійські, рідше польські). Вони були найбільш авторитетними монетами українського грошового ринку другої половини XVII-XVIII ст. Ними сплачували борги, викупляли полонених, укладали важливі торговельні угоди. Охоче накопичували талери і дукати шляхта, в тому числі українські гетьмани та козацька верхівка. Так, після смерті гетьмана Павла Полуботка в 1724 р. в його будинку було конфісковано на користь російського уряду 24 мішки та 82 невеликі мішечки із золотими та срібними монетами, в тому числі талерами та ефимками (російська назва талера)¹⁰.

У першій половині XVII ст. різко зросла вартість дуката (з 56 до 120 грошів) і талера (з 35 до 60 грошів). Курс дуката, який в Україні називався “червоним золотим” або “червінцем”, майже вдвічі перевищував курс талера. А співвідношення цінності золота складало у XVII-XVIII ст. 14,15:1. Відкриття великих родовищ золота і срібла в Америці призвело до падіння цін на ці метали в Європі, але переважно в тих країнах, де були свої родовища дорогоцінних металів. Дуже багато дорогоцінного металу давала Мексика. Основною статтею експорту служила срібна монета, якої у XVII ст. вивозили у Європу, переважно в Іспанію, на 17 232 000 талерів на рік. Середньорічний видобуток срібла в зв'язку із відкриттям великих родовищ в Америці зріс із 8458 кг у 1601-1620 рр. до 13 055 кг у 1761-1780 рр., тобто у 1,54 рази, а золота, відповідно, із 170 кг до 414 кг, тобто у 2,43 рази. Разом з тим, різке зростання видобутку срібла не супроводжувалося таким же зростанням видобутку золота. Тому це призвело до підвищення ціни золота відносно срібла (рацію Au:Ag з 11 було підвищено до 14-15)¹¹. Наявність такої великої кількості золота і срібла в Європі (насамперед у Португалії, Іспанії та Великобританії) призвело до падіння цін на золото та срібло, тобто до підвищення цін на товари. Річ Посполита, а також Україна не мали своїх відкритих родовищ дорогоцінних металів, тому емісії талерів та золотих польських дукатів були досить незначними, а срібло та золото до Польщі завозили із західних держав. Те ж саме можна сказати про Росію та карбування російської копійки, ефимків та рублів із західноєвропейських талерів та їх фракції.

Таблиця №1.

Курси дуката, талера, російського рубля, турецької ліри на подільських землях у XVII-XVIII ст. за даними письмових джерел¹².

РОКИ	Золотий дукат (3,5 г)	Срібний талер (29-30 г)	Срібний російський рубль (29 г)	Турецький лев
1590-1600	58 польських грошів	30 польських грошів		
1600-1620	72 гроші	40 грошів		
1620-1630	120-130 грошів	60 грошів		

Серія: ІСТОРІЯ

1630-1660	165-180 грошів	80-90 грошів	1 рубль 20 коп. (за дукат), 60 коп. (за талер)	
1670-1790	210-225 грошів	105-110 грошів	1 рубль 20 коп. (за дукат), 60 коп. (за тал.)	
1700-1720	240- 260 грошів	120-130 грошів	2 рублі(за дукат), 1 рубель (за тал.)	
1730-760	270-290 грошів	135-160 грошів	2,5 рублів (за дукат), 1 рубль 25 коп. (за талер)	1 лев = 60 копійок = 75 грошів
1770-1790	460-540 грошів	230-270 грошів	2,5 рублів (за дукат), 1 рубль 25 коп. (за талер)	1 лев = 60 копійок = 75-80 грошів

Дані із наведеної вище таблиці свідчать про постійний занепад економіки та грошового господарства Речі Посполитої, особливо в період Національно-визвольної війни українського народу проти Польщі та напередодні трьох поділів Польщі.

Срібні талери та золоті дукати порівняно рідко зустрічаються у подільських скарбах. Є декілька зафіксованих Є.Сицинським знахідок золотих монет в Ямпільському, Ушицькому, Проскурівському та Кам'янецькому повітах Подільської губернії.

Так, в 1852 р. в с.Лопатинці Ямпільського повіту на полі разом із людськими кістками знайдено золоті монети: 1 угорський і 19 голландських червінців 1645-1720 рр. Можна припустити, що гроші належали вбитому солдатові (козаку, польському жовніру чи шведському солдатові) під час Північної війни, оскільки найновіша монета в знахідці датована 1720 р.

У 1888 р. мешканці с.Стіна (Томашпільський р-н) Л.Комарчук та І.Швець, копаючи могилу на старому кладовищі на Замковій горі, знайшли 25 золотих дукатів, срібну велику монету (напевне, талер) 1672 р. та цінні речі. Імператорська Археологічна Комісія за знахідку виплатила їм 120 срібних царських рублів. Поряд серед фундаментів давніх будов і валів, які перерізають гору довжиною 50 сажнів, та особливо на кладовищі жителі села часто знаходять монети XVI-XVIII ст. і цінні речі.

В с.Грушка Ушицького повіту у 1891 р. поблизу р. Жванчик на полі виявлено змішаний скарб, який складався з срібних денаріїв Траяна, червінців австрійського цісаря Йосипа II та голландських дукатів кінця XVIII ст.

У 1887 р. в с. Ластівці Кам'янецького повіту знайдено золотий червінець XVII ст., викарбуваний у м. Франкфурті.

У 1889 р., в м. Проскурів (сьогодні м. Хмельницький) під час копання каналу під фундамент на території садиби Кравецького знайдений скарб голландських червінців та золотих речей. Багато золотих монет із окремих знахідок приховувалися населенням або скуповувалися місцевими колекціонерами. Наприклад, великими колекціями срібних та золотих монет в кінці XIX ст. володіли Гейм та Гульдман із Кам'янця-Подільського та поміщик М.Меленевський із містечка Фельштин Проскурівського повіту. Зокрема Є. Сицинський в своїй археографічній карті зробив запис: «Наследники землевладельца Михаила Зеленева, умершего в 1889 году, хранят коллекцию его нумизматическую, в которой число монет и медалей простирается до 4 400 штук. В том числе – 345 золотых и 3402 серебряных»¹³. Вважаємо, що дукати відігравали на грошовому ринку України набагато більшу роль, ніж їм відводили ряд відомих українських нумізматів XIX-XX ст. Автор підтримує думку В.Рябцевича про те, що більшість знахідок золотих монет залишалися відомі лише тим, хто їх знайшов. Колекція з 345 золотих монет в М.Меленевського із містечка Фольштин є яскравим підтвердженням цієї думки.

За даними М.Котляра, на території України кількість зафіксованих у топографії знахідок золотих монет – дукатів (червінців) – складає 31. Знахідки дукатів частіше всього зустрічаються на території сучасної Черкаської області (5 знахідок), на Поділлі – 5 скарбів, на Чернігівщині – 4 скарби, на Волині – 5 скарбів, на Київщині – 1 знахідка, в Галичині – 2, в Криму – 2¹⁴.

В 1609 р. за короля Сигізмунда III (1587-1632) розпочалося карбування ортів (уртів, вуртів), які становили ¼ талера. Спочатку вони дорівнювали 10 грошам і важили 7 г (6 г чистого срібла), але вже 1622 р. їхня вартість складала 18 грошів. З 1614 р. в Речі Посполитій було запроваджено велику кількість срібних півторагрошовиків (1,5 гроша), які в Галичині та на Волині називали «пултораками», а на Київщині, Чернігівщині та на Поділлі – «півтораками», а дещо пізніше «чехами». Серед подільських скарбів XVII-XVIII ст. майже половину всіх монет складає саме ця грошова одиниця, яку в Європі ще називали драйпелькером. Півтораки випускали на монетних дворах Бидгоща і Кракова (1614-1628), Вільно (1619-1620), Риги (1616-1620), Львова (1660 – 1662)¹⁵.

Наукові записки

Є ряд історичних фактів про карбування підробок польських півтораків, шелягів і шостаків, а також турецьких і татарських монет в Лисинці – резиденції гетьмана П.Дорошенка в 1666-1673 рр.^{16,17}. На Правобережжі найбільшого поширення набули півторагрошовики, переважно емісій 1620-1627 рр. Їх і в XVIII ст. називали “доброю”, “старою” монетою. Попервах їх вага становила 1,54 г (чистого срібла – 0,72 г), потім вона зменшилася до 1,08 г (0,31 г чистого срібла). На аверсі монети вказувалося число “3”, яке означало вартість монети – 3 напівгроша, а на реверсі – число “24”, яке означало 1/24 талера.

Другою найбільш поширеною в Україні срібною монетою був трояк – монета номіналом в 3 гроша, якого в письмових джерелах другої половини XVII-початку XVIII ст. неодноразово називають “шагом”. Ця назва, на думку В.Шлапінського та В. Шугаєвського, тюркського походження і означає “дрібна монета”. В аналогічному значенні в Південній і Середній Європі вживався термін “бабка”¹⁸.

Поразка поляків у війні із українським козацтвом і селянством у 1648-1657 рр. остаточно розладнала господарство та фінанси. Зростання неповноцінних та фальшивих монет завдало торгівлі Польщі особливої шкоди.

В 1659 р. королівський уряд Яна II Казимира (1648-1668) підтримав пропозицію італійського фінансиста Т. Боратіні карбувати мідні соліди, щоб Річ Посполита вийшла з економічної кризи. Таким чином, за період 1659-1666 рр. було випущено в обіг 10 мільйонів так званих “боратинок”. Ці монети дуже часто зустрічаються і в скарбових комплексах Хмельницької та Вінницької областей. З грошового обігу починають зникати талери, орти, шестигрошовики. На грошовому ринку посіли панівне становище мідні коронні та литовські соліди та низькопробні тимфи¹⁹. За даними Є.Сицинського, на археографічній карті Подільської губернії із 1844 до 1898 рр. було зафіксовано 78 скарбових комплексів іноземних монет XVII – XVIII ст., про що свідчить

Таблиця №2.

№ п/п	Повіти	Всього скарбів	Західноєвропейських монет	Російських монет	З них: Російськ. срібних копійок
1.	Брацлавський	10	10	-	-
2.	Ольгопільський	9	8	1	1
3.	Ямпільський	9	9	-	-
4.	Кам'янецький	9	8	1	1
5.	Проскурівський	8	6	2	1
6.	Вінницький	8	7	1	1
7.	Ушицький	6	6	-	-
8.	Летичівський	5	5	-	-
9.	Гайсинський	5	5	-	-
10.	Літинський	3	2	1	1
11.	Балтський	3	1	2	1
12.	Могилівський	3	3	-	-
	Всього:	78	70	8	6
	В %	100	89,7	10,3	75

Географія знахідок різна, як і різний склад скарбів. Так, 10 знахідок виявлено в Брацлавському повіті, по 9 – в Ольгопільському, Ямпільському, Кам'янецькому, по 8 – у Проскурівському та Вінницькому, 6 – в Ушицькому, по 5 – у Летичівському та Гайсинському, по 3 – у Літинському, Балтському та Могилівському повітах. Найбільш цінними, на нашу думку, є такі скарби:

- *Проскурівський повіт.* У 1890 р. в м. Сатанові (сьогодні це Хмельницька область) на поміщицькому полі виявлено 163 польських монети XVII ст. В с. Райківці у 1886 р. на землях власника Скибневського знайдено 1004 срібні монети, 40 з яких (ймовірноше, талерів) взяті Імперською Археологічною комісією. В с. Останківці (1894 р.) виявлено скарб із 63 срібних та 98 мідних монет XVII-XVIII ст., переважно польських, російських, німецьких. Там же було знайдено інший скарб, який складався із 153 півтораків, шелягів польських, пруських, шведських і ризьких першої половини XVIII ст. У 1889 р. у м. Проскурові (сьогодні Хмельницький) знайдено скарб голландських червонців (дукатів) і золотих речей. В с. Печеськи виявлено скарб із 140 срібних польських, російських та шведських монет XVII ст.;

- *Летичівський повіт*. У с. Горбасове 1890 р. поблизу Летичева на селянському полі знайдено 350 польських монет Сигізмунда III (1587-1632), шведських Густава Адольфа і Христини (1632-1654) та пруських Фрідріха Вільгельма (1713-1740). Трохи раніше (1886) в цьому ж селі селяни знайшли 347 польських і шведських монет із золота (дукати) і срібла (талери і їх фракції) XVII ст. У 1870 р. в с. Попівці знайдено глечик із 4 квартами дрібних монет (боратинок) Яна II Казимира (1649-1668). У с. Варинки (1892) поблизу р. Згар знайдено скарб із 240 срібних польських монет XVII ст.;

- *Вінницький повіт*. У с. Пиків із ставка дістали глечик із 58 монетами (польськими, німецькими, голландськими 1500-1625 рр. В 1893 р. у м. Вінниці в шкіряному мішечку знайдено 24 срібних копійки Іоана IV, а дещо раніше (1887) – казанок з польськими монетами початку XVII ст.;

- *Брацлавський повіт*. У 1890 р. в Луці Немирівській селянин Г. Шмаль знайшов 1110 польських срібних монет XVII ст. В м. Немирів (1888) знайдено до 900 талерів і дрібних польських монет Сигізмунда III, Яна II Казимира, шведських – Адольфа і Христини, пруських – Георга Вільгельма. В с. Рогозна (1897) знайдено скарб із 775 монет. З них – одна датська, дві шведських, п'ять бранденбурзьких, п'ять польських (1615-1628) XVII ст. У 1887 р. біля Брацлава на полі виявлено скарб із 742 срібних і мідних монет – польських, шведських і бранденбурзьких XVII ст. В с. Сокілець знайдено 499 срібних польських, шведських монет XVII ст. У 1845 р. у м. Трускавець знайдено 22 польські монети, а в с. Козинці виявлено (1844) скарб із 728 дрібних монет, переважно польських, угорських, тевтонських магістратів, пруських, брауншвейзьких, м. Гамберштадта, графства Юхіль, Клеве і Берть періоду 1528- 1649 рр.;

- *Могилівський повіт*. У м. Бар знайдено (1891) скарб із 48 срібних польських і пруських монет XVI-XVII ст. У с. Ялтушків в 1897 р. виявлено скарб із 30 срібних монет XVII ст., частина з них – білонні польські і пруські монети. У 1851 р. в с. Володовці (Володіївці Барського р-ну Вінницької обл.) виявлено найбільший за різноманітністю європейських країн скарб, знайдений за 1844-1889 рр. на території Подільської губернії. У скарбі містилося 874 монети 1556-1620 рр., серед яких були монети Брауншвейга, герцогства Мюнстельберзького, герцогства Юліх і Клеве, графства Мансвельд, єпископств Бріксель, Верденського, абатств Карбай і Кведлінбург, Угорського князівства Семигородського, міст Геттінгема, Гамбурга, Ганновера, Кельна, Оліва, князівств Рейхтейна, Штитиня – Померанського, Швейцарського кантону Цуга, графства Шаумбург і князівства Ліпе.

Аналізуючи вище наведений скарбовий матеріал у 5 з 12 повітів Подільської губернії, ми можемо зробити висновок про те, що в скарбах, по-перше, переважає польська срібна та мідна монета XVII ст. По-друге, в скарбах дуже рідко, як вже зазначалося раніше, фігурують срібні талери і золоті дукати, по-третє, подільський ринок XVII-початку XVIII ст. дуже багатий на іноземну європейську монету Швеції, Пруссії, Голландії та ін. держав, по-четверте, ні в одному із скарбів не виявлено жодної турецької монети другої половини XVII ст., хоча Поділля 27 років (1672-1799) перебувало під владою Османської імперії.

Але найбільшим скарбом, виявленим на території Поділля за останніх 100 років, є великий комплекс срібних монет Польщі, Пруссії, Литви, Прибалтійських володінь Швеції, Померанії та Росії, датований XVII ст., із с. Гопчиця Погребищенського району. Скарб знайдений у 1991 р. і містить 6821 монету: денарії, соліди, півгроші, гроші, півтораки, драйпелькери, трояки, орти та срібні російські копійки. Майже 6000 монет у скарбі – півтораки та драйпелькери, які були найпоширенішою розмінною монетою в Правобережжі та на Поділлі, зокрема²⁰. Цікавим для аналізу грошового обігу на Поділлі у XVII ст. є скарб, виявлений у 2002 р. у старовинному м. Бар Вінницької обл. і переданий А.К.Лисим до Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Скарб складався із 76 польських, литовських та шведських срібних монет. Стан збереження монет задовільний, що дає можливість їх датувати, класифікувати та ідентифікувати.

Аналіз 11 коронних шостаків свідчить про їх велике поширення у грошовому обігу України протягом XVII ст., незважаючи на постійний процес їх знецінення (зменшення вмісту срібла). У монеті 1614 р. вагою 4,376 г вміст чистого срібла складає 3,69 г, в шостаку 1665 р., який карбувався за короля Яна II Казимира, вага складає вже 3,48 г із вмістом чистого срібла 1,305 г. Цей факт свідчить про початок занепаду економіки грошового господарства Речі Посполитої, особливо після її поразки у Визвольній війні українців під проводом Богдана Хмельницького.

У скарбі зберігалися коронні шостаки 1614, 1623, 1625, 1626, 1627, 1656, 1665, 1679 рр.

Аналіз скарбового матеріалу показує, що переважна більшість трьохгрошовиків, що були в обігу на території Правобережжя у другій половині XVII ст., це монети, карбовані у Речі Посполитій у 1620-1624 р. р. З 11 монет, відкарбованих на польських і литовських монетних дворах (Вільно, Краків), переважали монети із вмістом чистого срібла 0,914 г. Із них одна монета датована 1620 р., 3

– 1621 р., 3 – 1622 р., 2 – 1623 р., 2 – 1624 р. На аверсі трьохгрошовиків зображено герб, дату карбування, напис польською мовою: III GROSARG, на реверсі – портрет Сигізмунда III (1587-1632) чи Яна II Казимира (1648-1668).

У Барському скарбі домінують півтораки – срібні дрібні монети вартістю 1,5 гроша, які карбувалися монетними дворами Речі Посполитої (у Кракові в 1614-1625 рр., у Львові в 1654-1666 рр., у Бидгощі і Вільно в 1619-1620 рр.), в Курляндії та шведських володіннях Прибалтики.

Поява півтораків була викликана тим, що при масовій емісії трояків не було відповідної монети, яка б дорівнювала половині його вартості. Маса півтораків спочатку дорівнювала 1,54 г (0,72 г чистого срібла). Згодом вона зменшилася до 1,08 г (0,32 г чистого срібла). На Лівобережжі у другій половині XVII ст. півтораки за вартістю прирівнювалися до російської срібної копійки. Ці найбільш поширені на грошовому ринку монети в Західній Європі називали драйпелькерами. Ця назва вживалася також і до прибалтійсько-шведських, бранденбурзько-пруських та інших півторагрошовиків XVII ст.

На гербі 7 курляндських півтораків зображено два польських орли, квітку і лева. На 6 срібних драйпелькерах – два крокуючі леви та три корони – герб Швеції і напис Gvstadol. 3 монети датовані 1624 р., по одній – 1630, 1631, 1633 рр. Ці емісії карбував шведський король Густав Адольф (1621-1632), а із 1632 до 1654 р. – королева Швеції Христина. Практично драйпелькери та польські півтораки зустрічаються поряд у скарбах XVII ст. на всій території Гетьманщини, що свідчить про широке їх використання на грошовому ринку України та розвинуту міжнародну торгівлю.

За часів гетьмана Петра Дорошенка у Лисянському фальшивомонетному дворі також карбували підробки низькопробних півторагрошовиків, шостаків із знаком Львівського монетного двору (з зображенням лева), півтораків та мідних солідів (боратинок).

Серед 42 півтораків, що зберігалися у скарбі переважають монети, карбовані у 1621-1632 рр. – 38 штук, 5 монет датовані 1633 р. Це був рік приходу до влади в Речі Посполитій нового польського короля із династії Вазів – Владислава IV (1632-1648). Серед монет цього типу: 2 (1620 р. і 1622 р.) із пробитими отворами, 2 (1624 р.) – із обрізаними кінцями, 5 – без чіткого зображення дати карбування. Більше десятка півтораків сильно потерті, що свідчить про досить великий період їх використання, низьку пробу срібла (500 і нижче) та велику їх популярність серед українського населення. Мізерну кількість (2 монети) складають литовські півтораки із зображенням вершника і портрета Сигізмунда III. Вага півтораків з Барського скарбу коливається від 0,7 г до 1,3 г. Серед дрібніших номіналів у скарбі є литовський гріш 1626 р. карбування вагою 0,63 г, півгріш без дати карбування та два соліди дуже поганого збереження (вага кожного складає близько 0,5 г). Барський скарб 2002 р. дає можливість дослідникам прослідкувати переважання польських, литовських та шведських монет, які перебували у грошовому обігу Поділля у 1614-1679 рр.²¹. У 1990 р. в с. Журавлівці Барського району на городі С.Д.Тарапаті було викопано скарб, який складався із 924 срібних монет. Він містив 16 ортів 1621 – 1626 рр. часів Сигізмунда III (1587-1632), 38 шостаків 1622-1626 рр., 817 півтораків Речі Посполитої 1619-1627 рр., 165 шведських драйпелькерів 1630-1635 рр., 45 півтораків прибалтійських володінь Швеції 1622-1635 рр., 1 драйпелькер Померанії 1622 р., 61 монету Пруссії Георга Вільгельма та Густава II Адольфа 1621-1633 рр.

Вивчаючи вже відомі скарби, колекції та знахідки окремих монет досліджуваного періоду, виявлені із 1844 до 2005 р. на території м.Бара та Барського району Вінницької області (Барські скарби 1895 р., 1978 р., 2002 р.; Володівський 1851 р.; Ялтушківський 1897 р.; Журавлівський 1990 р.), автор не зустрів у перелічених скарбах жодної російської монети. Про це свідчить також знахідки монет XVII ст., виявлені в с.Велика Бушинка Немирівського району в червні 2004 р., та скарб монет, виявлений під час копання городу в с. Копайгород у квітні 2005 р. Р.М. Гуляком. Копайгородський скарб нараховує 59 срібних монет Речі Посполитої. Найстарішою монетою скарбу є орт 1665 р. Яна II Казимира (1648-1668). Наймолодша монета – трояк 1755 р. Августа III (1733-1763). В скарбі містяться орти, шостаки та трояки. Ймовірно, скарб був захоплений господарем у землю в торбинку чи ганчірку на нетривалий час, тому що не було виявлено на місці знахідки посудини чи її черепків.

Важливою знахідкою, яка містить цікавий нумізматичний матеріал для нашого дослідження, є Велико-Бушинський скарб, який складається із 483 срібних та мідних польських монет XVII ст. Скарб виявлений в червні 2004 р. мешканцем села Велика Бушинка Немирівського району В.В.Криворучко. Найстарішою монетою скарбу є талер Сигізмунда II (1587-1632), наймолодшою – шостак та мідна боратинка 1668 р. Яна II Казимира (1648-1668). На 483 одиниці монет скарбу припадає 7 срібних польських талерів Сигізмунда III (1587-1632) 1611-1621 рр. карбування. Більш детальна характеристика скарбу показана в таблиці 3.

Серія: ІСТОРІЯ

Номинал	Вага	Рік карбування	Метал, проба	Правитель, країна	Кількість екземплярів
Талер	28,8 г	1611	Срібло 700	Сигізмунд III, Річ Посполита	1
Талер	28 г	1619	“ - “	“ - “	2
Талер	28 г	1620	“ - “	“ - “	2
Талер	28 г	1621	“ - “	“ - “	2
Тимф	6,0-6,6 г	1663	Срібло, 700	Ян II Казимир, Річ Посполита	14
Орт коронний	5-7,20 г	1621-1623	Срібло, 250-700	Сигізмунд III, Річ Посполита	266
Орт (Данціг)	5,60-6,30 г	XVII ст.	Срібло, 250-700	Річ Посполита	35
Шостак	3,95-3,48г	1632 –1627, 1651 -1668	Срібло, 375 і 475	Сигізмунд III, Ян II Казимир, Річ Посполита	12
Півторак	1,00-1,2 г	1622 -1632	Срібло, 250 -375	Сигізмунд III, Річ Посполита	128
Боратинка, солід	1,2-1,4 г	1660-1668	мідь	Ян II Казимир, Річ Посполита	21
Всього монет					483

Всі монети скарбу, за оцінкою експерта Шиліна Ю.М., погані збереженості. Багато срібних монет надщерблені, із пробитими отворами, потерті та окислені, які вимагають негайної реставрації, консервації та апробації. Наукова вартість Велико-Бушинського скарбу надзвичайно велика. По-перше, в даний час дуже рідко до музейних працівників чи наукових установ доходять цілі скарбові комплекси, їх, як правило, перепродують колекціонерам.

По-друге, скарб складається виключно із польських монет 1611-1668 рр., переважно королів Сигізмунда III (1587-1632) та Яна II Казимира (1648-1668). По-третє, майже всі срібні та мідні монети скарбу сильно потерті, що свідчить про тривалий термін їх використання та популярність їх на українському грошовому ринку в період перебування Поділля в складі Речі Посполитої (перша половина XVII ст.) та Гетьманщини (1648-1667 рр.). По-четверте, в скарбі поряд із ортами, тимфами, шостаками, півтораками та боратинками, наявні 7 польських талерів 1611-1621 рр., що є рідкісним явищем. Так, у більшості скарбів XVII ст., знайдених на Поділлі, майже відсутні срібні польські талери, особливо Владислава IV (1633- 1648).

Це можна підтвердити, аналізуючи скарбові комплекси, які зберігаються в нумізмічному відділі (відкритий у 2005 р.) Кам'янець-Подільського історичного музею та окремих приватних колекцій нумізматів м. Сатанова Хмельницької області. Так, в 11 скарбах, знайдених на території Хмельниччини за останні 30 років, зокрема в Кам'янець-Подільському (4), Красиївському (1), Городецькому (2), Білогірському (1), Миньковецькому (1), Дунаєвському (1), Ізяславському (1) районах виявлено 768 срібних та мідних монет XVII ст. Дані знахідки, які експонуються в III та IV експозиціях музею, яскраво ілюструють гроші та грошовий обіг подільського ринку XVII ст.

В 10 скарбах виявлено від 12 до 86 срібних монет і лише в Кубачівському скарбі Кам'янець-Подільського району знайдено більш об'ємний за кількістю монет скарб, який нараховує 400 мідних солідів (боратинок) 1663-1665 рр. Яна II Казимира (1648-1676).

Найбільшу цінність досліджуваних скарбів складають західноєвропейські талери – великі срібні монети вагою 27-29 г, яких виявлено 27 штук, зокрема в с.Слобідка Рахнецька Кам'янець-Подільського району – 12 голландських талерів 1622-1670 рр. В с. Семеново Білогірського району в скарбі із 27 монет наявні 8 талерів Голландської республіки 1673-1687 рр. та 19 ортів (1/4 талера) 1621-1623 рр. Сигізмунда III Вази (1587-1632). В с.Пільний Олексинець Городецького району Хмельницької області виявлено 14 ортів Сигізмунда III та 7 талерів Голландської республіки другої половини XVII ст.

Наукові записки

Оригінальним серед 11 скарбів є скарб із м. Красилова, який повністю складався із 51 срібного тимфа (злотувки) Яна II Казимира (1648-1676 рр.) та зберігався у невеличкому поливаному горщику. У 5 скарбах переважають срібні півторагрошовики Речі Посполитої, переважно емісії 20-30-х рр. XVII ст. (243 штуки) та 4 драйпелькери Прибалтійських володінь Швеції. Лише в одному скарбі із с. Чучельник Дунаєвецького району були наявні шостаки 1621-1627 рр., а в Кубачівському скарбі Кам'янець-Подільського району були наявні разом із 14 півтораками два трояки 1654 та 1661 рр. Яна II Казимира (1648-1676). Досить об'ємний та цікавий за географією карбування монет Західної Європи середніх номіналів є Іванковецький скарб 1997 р., опис якого вперше друкується в даній статті. Скарб, який нараховує 4949 срібних та мідних монет, було знайдено на горі жителя с. Іванковець Городоцького району Хмельницької області під час оранки землі.

Найстарішою монетою скарбу є шостак 1657 р. Яна II Казимира (1648-1668). Наймолодша монета - угорський півторак 1760 р. Марії Терезії (1740-1780). Отже, скарб датується початком 60-х ор. XVIII ст., коли Поділля ще перебувало в складі Речі Посполитої.

В скарбі виявлені 337 срібних (6,76 %) та 4612 мідних (93,24%) монет другої половини XVII-XVIII ст. На 337 срібних монет скарбу припадає 13 ортів, 5 тимфів (злотувок), 227 шостаків, 10 трояків, 81 потрійний крейцер і 1 півторак. Серед 13 ортів – 2 монети 1658 р. карбування Яна II Казимира (1648-1668), 6 монет пруського курфюрста Фрідріха Вільгельма I (1657-1688) 1682 р., 1684 р. (2), 1685 р. (3) та 5 ортів 1698 р. (4) і 1699 р. (1) Фрідріха III (1688-1701).

Тимфи, на яких майже стерті зображення, що свідчить про їх довготривале використання на грошовому ринку, відкарбовані за правління Яна II Казимира (1648-1678) і датуються 1663 р. (2), 1664 р. (2) і 1665 р. (1).

Найбільш поширеною срібною монетою в Іванковецькому скарбі є шостаки (6 грошів) Речі Посполитої та Пруссії, яких в скарбі нараховується 227 одиниць (67,76%). Хронологічно 217 (95,5%) шостаків відносяться до другої половини XVII ст. (1657-1699 рр.) та 10 (4,5%) до середини XVIII ст. (1701-1755 рр.). 82 (36,1%) шестигрошовиків відкарбовано за Яна II Казимира (1648-1668), 55 (24,2%) – за Яна III Собеського (1676-1696), 1 шостак (0,44%) 1755 р. за Августа III (1733-1763).

В скарбі нараховується 90 (39,7%) шостаків пруських правителів, з яких 77 – Фрідріха Вільгельма I (1657-1688), 5 – Фрідріха III (1688-1701), 4 – Фрідріха (1701 –1713), 4 – Фрідріха Вільгельма (1713-1740). У скарбі наявні 9 трояків: 6 монет короля Угорщини Леопольда I (1658-1705), 1 – короля Пруссії Фрідріха Вільгельма (1713-1740), трояк 1695 р. Фрідріха III (1688-1701), трояк 1706 р. Фрідріха (1701-1713).

Починаючи із кінця XVII ст., на подільський ринок швидко проникають потрійні крейцери Австрії, Чехії, Пруссії та Баварії, про що яскраво свідчать 81 срібна монета Іванковецького скарбу. Найбільше потрійних крейцерів належать емісіям Баварії. В скарбі їх зберігається 67 штук (82,7%). Це 22 монети Максиміліана Емануїла (1679-1726): 1690 р. (2), 1691 р. (1), 1702 р. (11), 1705 р. (1), 1715 р. (3), 1717 (3), 1718 р. (3), 1719 р. (2), 1721 р. (4), 1724 р. (1), 1725 р. (1); 44 монети Карла VIII Альбрехта (1726-1745): 1727 р. (3), 1728 р. (2), 1730 р. (2), 1732 р. (2), 1733 р. (4), 1734 р. (2), 1736 р. (25), 1737 р. (3), 1740 р. (1); 1 потрійний крейцер 1745 р. Максиміліана Йосипа (1745-1760).

Австрію представляють срібні потрійні крейцери, переважно богемського карбування, коли частина Чехії перебувала в складі Австрії. 5 монет були відкарбовані у Австрії. Це монети 1707 р. (3), 1709 р. (2) Йосипа I (1705-1711). У скарбі наявні 8 потрійних крейцерів королівства Богемії: 1697 р. (1), 1704 р. (1) Леопольда I (1658-1705); 1705 р. (1), 1707 р. (1), 1711 р. (2) Йосипа I (1705-1711); 1715 р. (1), 1727 р. (1) Карла (1712-1727).

В Іванковецькому скарбі виявлено лише один потрійний крейцер Пруссії 1695 р. Фрідріха III (1688-1701). Якість збереження даних монет досить висока, що дозволяє більш детально розглянути герби, роки карбування, легенди, імена правителів, прослідкувати прогрес тогочасної техніки машинного карбування. Таким чином, Іванковецький скарб 1997 р. розкриває дослідникам надзвичайно широкий асортимент подільського грошового ринку у 1657-1860 рр., серед якого переважають монети Речі Посполитої, Австрії, Пруссії, Баварії. Як і у вище описаних 11 скарбах, у Іванковецькому скарбі не виявлено жодної турецької монети. Серед мідних солідів Яна II Казимира, яких у скарбі виявлено близько 4 кг, переважають емісії Польщі. Понад 1/3 частину боратинок у скарбі переважають потерті монети, на яких, в певній мірі, збереглися зображення. Серед боратинок у скарбі виявлено 2 мідних монети 1753 р. Августа III (1733-1763), але обидві із цікавим надчеканом у вигляді літери х. Що цей знак означає, поки що невідомо.

Не менш цікавим за попередній скарб є скарб із 45 монет, знайдений в Західному Поділлі у с. Білки Густинського р-ну Тернопільської обл. на правому березі р. Збруч у 2004 р. У знахідці – 14 срібних талерів Іспанських Нідерландів та Голландської республіки 1622-1683 рр., 1 флорін 1637 р.

Серія: ІСТОРІЯ

Іспанських Нідерландів Фердинанда III (1637-1657), 2 півталери 1643 р.(Овересія) і 1668 р. (Вестфалія), 1 тимф 1663 р. Яна II Казимира (1648-1668), 3 орти 1622 р. Сигізмунда III (1587-1632), 4 шостаки 1626 р.(3) Сигізмунда III і один 1680 р. Яна III Собеського (1676-1796). Серед дрібної монети переважають півтораки та драйпелькери Речі Посполитої, Швеції та Пруссії, відповідно: 13 штук (1622-1623 рр.) Сигізмунда III (1587-1632), 5 штук (1624-1633 рр.) Густава II Адольфа (1621-1632) та Христини (1632- 1654), 1 драйпелькер Пруссії 1624 р. Фрідріха Вільгельма (1640-1688). Найменшою монетою Білківського скарбу є срібний гріш 1629 р. Швеції Густава II Адольфа (1621-1632).

Особливістю даного скарбу є, по-перше, те, що у скарбі наявні лише голландські талери, переважно левкові. По-друге, у знахідці зовсім відсутні трояки і лише один гріш. По-третє, майже всі монети скарбу потерті, що свідчить про їх інтенсивне та довготривале використання на грошовому ринку. Так, найстарішою монетою Білківського скарбу є талер Брабанту 1620 р. Альберта і Ізабелли (1599-1621) вагою 27,9 г, а наймолодшою – талер Компена (Голландська республіка) 1683 р. вагою 27 г.

Досить рідкісними на Поділлі є знахідки російських монет досліджуваного періоду. До місцевих барських колекціонерів надійшли з окремих знахідок лише 4 російські монети, зокрема це 1 підробка срібної копійки (без дати, з написами лише з одного боку і отвором), 1 срібна копійка Олексія Михайловича (1645-1676), 1 мідна копійка 1704 р. та 1 срібна кругла копійка 1718 р. часів царювання Петра I (1682-1725). Останню монету знайдено у 2004 р. Збереження монети відмінне, її вага складає 0,6 г. На аверсі монети зображено царя верхи на коні, на реверсі - номінал літерами в два рядки - “копейка” та дата 1718 р.

Автор статті опрацював найцікавіші скарбові матеріали про іноземні монети XVII-XVIII ст. на території Вінниччини, які зберігаються у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.

Таблиця №4.

№ п/п	Район, рік виявлення	Всього скарбів	Кількість монет	Хар-р скарбу	Кільк. золот. дукат, талер	Кільк. срібн. монет	Країна
1.	Барський 1978 р. м. Бар 1991 р. с.Журавлівка 2002 р. м.Бар 2005 р. с.Копайгород	4 1 1 1 1	1145 86 924 76 59	Зміш. Зміш. XVII ст. Зміш. XVII ст. XVII- XVIII ст	- - - - -	1145 86 924 76 59	Річ Посполита, Приб. володіння Швеції, Литва, Пруссія Річ Посполита, Приб. володіння Швеції, Литва, Річ Посполита
2	Бершадський 1958 р. с.Чапаївка	1 1	1060 1060	Зміш. XVII- XVIII ст.	- -	639, 431- мідн.	Річ Посполита, Прибалт. володіння Швеції, Пруссія, Бранденб., Свящ. Римська імперія, Росія, Австрія, Угорщина
3	Вінницький 1948р.	4	3031	Зміш.	-	2143	Річ Посполита Приб.

Наукові записки

	м.Вінниця	1	224	Зміш. XVIIст.	-	224	володіння Швеції, Бранденб.
	1948р. Вінницький	1	1200	Зміш. XVIIст.	-	970, 230 -	-Прусські, Литва,
	1948р. Вінницький	1	1607	Зміш. I-XXст.	-	мідь 176, 1431-	Голландія, Австрія, Угорщина, Золота ор.
	1982р. м.Вінниця	1	773	Зміш. XVII ст	-	мідн. 773	Річ Посполита Велике княз-во
4	Іллінецький	1	1416	Зміш. XVIIст.		1416	Литовське, Пруссія, Бранденб.,
	1985 р. с. Кальник	1	1416		-	1416	Прибалт. Володіння Швеції, Австрія
5	Жмеринський	1	495	Зміш. XVIIст.	-	495	Річ Посполита
	1948 р. с.Станіславчик	1	495		-	495	Приб. володіння Швеції, Пруссія, Литва, Померанія
6	Липовецький	1	370	Зміш. XVII – XVIII ст.	-	358	Річ Посполита Велике княз-во
	1980 –1990 рр. с.Бабин	1	370		-	12 – мідн.	Литовське, Пруссія, Прибалт. володіння Швеції, Австрія, Чехія, Росія, Голланд. Республ., Угорщина Свящ. Римська імпері
7	Літинський	1	2447	Зміш. XVIст.	-	2447	Річ Посполита,
	1976р. с.Івга	1	2447		-	2447	Велике князівство Литовське, Пруссія
8	Немирівський	4	696	Зміш. XVI- XVIIст.	7 галер	696	Річ Поспол.
	1948 р. м. Немирів	1	111	Зміш. XVIIст.	-	111	Приб. володін. Швеції,
	1970 р.? с.Райгород	1	52	Зміш. XVI ст.	-	52	Пруссія,
	1970 р.? с.Райгород	1	50	Монети Гіреїв	-	50	Кримс. ханство

Серія: ІСТОРІЯ

	2004 р. с.Велика Бушинка	1	483	Кримс. ханства XVIIст. Річ Поспол.	7 талер.	483	Річ Поспол.
9	<i>Погреби- щенський</i> 1991р. <i>с.Гопчиця</i>	<i>1</i> 1	<i>6821</i> 6821	<i>Зміш.</i> XVII ст.	- -	<i>6821</i> 6821	Річ Посполита Прибалт. володіння Швеції, Пруссія, Померанія, Росія
10	Оратівський 1984 р. с.Рожича	<i>1</i> 1	<i>31</i> 31	Росія XVIII- п.ХХст.	-	31- мідь	Росія
11	Шаргородськ. <i>1982 р.</i> <i>С.м.т.</i> <i>Шаргород</i>	<i>1</i> 1	<i>1741</i> 1741	<i>Зміш.</i> XVI - XVII ст.	- -	<i>1741</i> 1741	Приб. володіння Швеції,Річ Посполита Пруссія, Свящ. Римська імперія, Шотландія
Вс	11 р-н	20 скар.	20136 шт.	Зміш.	7 тал.	17 901	18 країн

У Національному музеї історії України в Києві зберігається понад 100 тисяч одиниць, нагород, знаків різних країн світу. Один із найцікавіших у колекції розділ західноєвропейської нумізматики, що налічує близько 40 тисяч монет. Значну частину цього розділу становлять монетні скарби, які ілюструють грошовий обіг в Україні XVI-XVIII ст. і, зокрема, Поділля. Серед найцікавіших скарбів, які містять серед інших західноєвропейських монет срібні талери, є Меджибіжський скарб 1950 р. із 27 монет (Хмельницька обл.), Черногузівський скарбовий комплекс із 312 монет, Уладівський скарб 1956 р., який нараховує 214 монет (Вінницька обл.). В цілому в цих скарбах нараховується 41 західноєвропейський талер²⁴.

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши ряд раніше неопублікованих даних про скарбові комплекси та окремі знахідки монет XVII –XVIII ст. на території Поділля, знайдені за останні 160 років, автор дійшов висновку про те, що в грошовому обігу Поділля досліджуваного періоду переважали срібні монети середніх номіналів (ортів, шостаків, трояків, півтораків, драйпелькерів, грошів, півгрошів, солідів та денаріїв). Досить рідко в скарбах зустрічаються золоті дукати та срібні талери, особливо Речі Посполитої. Майже відсутні в скарбах російські, турецькі та татарські монети, що свідчить про незначний їх вплив на розвиток внутрішньої торгівлі даного регіону, особливо у XVII ст. Найбільше монет серед досліджених близько 120 подільських скарбів та 3 приватних колекцій грошей XVII – XVIII ст. припадає на Річ Посполиту, Прибалтійські володіння Швеції, Пруссію, Бранденбург, Голландію та Росію.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1.Коваленко С., Пугач О.Опис козацької України 1649-го року: Довідник. – К., 2004. – С.21-34; 2. Яушева-Омельянчик. Скарб знайдено... // Нумізматики і фалеристика. – 2002. – №1. – С.12; 3. Сицинський С.. Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве 1899 г. – М.,1901. – С. 201-284; 4. Мельничук І.П. Магдебургське право на Вінниччині // Наукові записки ВДПУ. Серія: Історія. – Випуск VI. – 2003. – С.123 -124; 5. Бакалець О.А. Організація фінансової справи та спроба карбування власних монет за часу гетьмана Б.Хмельницького // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Серія: Історія. –Вип. VII. – Вінниця, 2004. – С. 12 –18; 6. Акт № 398, кв.-20237 фонд Вінницького обласного краєзнавчого музею; 7. Зварич Р., Шуст В. Нумізматики. Довідник. – Тернопіль, 1998. – С. 412; 8. Скоморович І.Г., Реверчук С.К., Малик Я.Й. Історія грошей і банківства – К., 2004. – С.124; 9. Дорофієва Н.В., Комаринська З.М. З історії грошей України. –К.-Львів, 2000. –С.52; 10. Бакалець О.А. Талер в грошовому обігу України кінця XVI – першої чверті XVIII ст. – Бар, 2004. – С.28; 11. Кучеренко Э. И., Мошнягин Д.И. Нумизматика в школе. – М.,1968. – С.79; 12. Котляр М. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV- XVIII ст. – К., 1981. – С.239; 13. Сицинський С. Вказана

праця. – С.202 –203; 14. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму.– К., 1971.– С.124; 15. Зварич В. Нумизматический словарь. – Львів, 1977. – С.134-135; 16. Бакалець О.А. Малий історично-нумизматичний довідник - Бар , 2003. – С.64; 17. Скоморович І.Г., Реверчук С.К., Малик Я.Й. Вказана праця. – С.142; 18. Шлапінський В.Про походження назв нумизматичних термінів “шаг” та “ізрой” // Нумизматика і фалеристика. – 2004. –№1. – С. 8-9; 19. Синчук І. Оболганный молвою (О Тите Ливии Боратини, ученом и предпринимателе) // Нумизматика і фалеристика.–2004. –№1. – С.14 –13; 20. Акт від 8 січня 1991р., кв -54484 фонд Вінницького обласного краєзнавчого музею; 21. Бакалець О.А. Барський скарб польсько-литовських та шведських монет XVII ст. // Наукові записки ВДПУ. – Серія: Історія. –Вип. VI. – Вінниця, 2003. – С.125-126; 22. Акт № 28 від 25 грудня 1991р. Вінницького обласного краєзнавчого музею; 23. Витяг з протоколу №8 фондово – закупівельної комісії Вінницького краєзнавчого музею від 05.07.2004 р.; 24. Стрижакові Н. Таляри Західної Європи в українських скарбах. – Львів, 1999. – С.299-343.

А.І. Сторожук В.М. Куриленко

АВТЕНТИЧНА ПІСНЯ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТВОРЕННЯ, ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ, МАНЕРИ СПІВУ

Друга половина XVIII ст. засвідчила в Україні стійкий інтерес до фольклору у всіх його проявах, а світова громадськість визначила музичний фольклор українців як найчуттєвіший, найзаглибленіший у душу свого творця – народу.

Більше того, сьогодні особливого значення набули етнолінгвістичні дослідження в сфері традиційної слов'янської духовної культури, розпочаті з ініціативи М.І. Толстого відносно недавно – дещо більше чверті століття тому. Суть їх у комплексній інтерпретації мовних, етнографічних і фольклорних фактів з метою залучення широкого етнокультурного контексту для реконструкції первинних шарів корінної лексики на регіональному (насамперед поліському) і широкому загальнослов'янському фоні ¹.

У цій роботі ми також спробуємо окремими штрихами інтерпретувати аналізований матеріал етнолінгвістично.

Сутність фольклору як значущого явища нашого етносу якнайкраще, якнайповніше відобразилася в автентичній пісні (автентичний – від справжній; дійсний; вірний; той, що ґрунтується на першоджерелі) ².

Відома письменниця, невтомна збирачка фольклору Леся Українка, вболіваючи за долю автентичної української пісні, висловлюючи принципи власного бачення методики записування фольклорних матеріалів, писала: “При записуванні пісень і мотивів я хотіла наблизитися якомога більше до фонографічної достатності, щоб удати якнайвірніше всі найдрібніші одміни вимови і всі модуляції мотиву, бо вважаю се ідеалом усякого збирача усних народних матеріалів”³.

Давня пісня, створена народом, зафіксована збирачем-дослідником, має силу, яка дає можливість “достукатись” до минулого, відчути чистий дух численних поколінь нашого славного загальнонаціонального “родинного” дерева, заглибитись, вникнути, доторкнутись до трепетних почуттів наших прабатьків, осягнути зміст їх думок уже в нашому, цивілізованому та суперечливому часі.

На найвищий щабель ставив народну пісню вчений, дослідник-фольклорист кінця XIX – початку XX ст. Климент Квітка. Він зазначав, що народна музика, пісня “відкриває цінності значною мірою неоднорідні і неспівмірні з цінностями сучасної композиторської школи”⁴.

Справжню українську народну пісню з її непереборною красою справедливо ототожнював з вершиною правди Ф.Колесса. Він висловився так: “Наша пісня в широкому світі європейському занадто молода, свіжа, нова, - і їй належить будучина [...] Вчіться на сірій свитині, на грубій сорочці, на дьогтяних чоботях: там - бо душа Божа сидить”⁵.

Народна пісня пройшла складний і важкий шлях. Перші записи української пісні з'явилися в XVIII ст. (згадки про них є в стародавніх літописах). У різні історичні часи ставлення до дійсно першоджерельного співу було неоднозначним: народну пісню затопували і возвеличували, та, всупереч усьому, її розквіт не припинявся ні на мить.

О.К.Толстой, висловлюючись про українську пісенність, відзначав, що ніякий інший народ не виявив себе в піснях так яскраво і гарно, як народ український. До заслужених вершин підніс нашу пісню і Микола Гоголь: “Моя радість, життя моє! Пісні! Як я вас люблю”⁶.

Побутує кілька версій щодо визначення причин небувало бурхливого розвитку народної пісні України. Серед багатьох найбільш вірогідною можна вважати таку: не маючи можливості реалізувати себе в державотворенні, українці здавна зуміли зосередити свій генетично високий потенціал на